

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-36>

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР АРХІТЕКТОНІКИ ПОЕТИЧНОГО ЦИКЛУ «НЕЧЕСТИВЕ КОХАННЯ» ЗІ ЗБІРКИ «ПАЛЬМОВЕ ГІЛЛЯ» АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

AUTOBIOGRAPHICAL DIMENSION OF THE ARCHITECTONICS OF THE POETIC CYCLE «UNHOLY LOVE» FROM THE COLLECTION «PALM BRANCH» BY AGATANGEL KRYMSKYI

Присташ А.А.,

orcid.org/0000-0001-6146-4181

старший викладач кафедри східних мов

Національної академії Служби безпеки України

Лірика відомого українського орієнталіста Агатангела Юхимовича Кримського впродовж тривалого часу не отримувала належної уваги від вітчизняних літературознавців і критиків, згодом, уже в 2-й половині ХХ століття популярною стала її інтерпретація крізь призму психологізму, модернізму та літературних канонів епохи *fin de siècle*. Втім, багатогранність особистості Агатангела Кримського породила потребу у всебічному дослідженні його творчості, що і спричинило появу представленої розвідки, об'єктом наукових пошуків якої є ліричний цикл «Нечестиве кохання» із поетичної збірки «Пальмове гілля». Приватний епістолярій Агатангела Кримського впродовж наукового відрядження орієнталіста до Бейрута (1896–1898 роки) слугує джерелом автобіографічних відомостей, на основі яких вдається сформулювати уявлення про життєвий шлях митця та синхронно простежити кореляцію між його епістолярним та ліричним щоденником.

Архітектонічна будова поетичного циклу «Нечестиве кохання» безпосередньо пов'язана з біографією Агатангела Кримського. Сам поет визначив літературну форму циклу як «уривки з ліричного роману одного бідолашного дегенерата», що змушує реципієнта комплексно студіювати поезію циклу у різних площинах: досліджувати сюжетну лінію, визначати стан ліричного героя, вивчати образну систему віршованого циклу, а також аналізувати авторські інтенції, психологізм і сенси, які письменник вкладав у свої ліричні твори. У трьох книжках циклу «Нечестиве кохання» в образі професора – ліричного героя – вдається розглядіти самого автора, який розкрив перед читачами власну душу та духовний всесвіт. Від першої до останньої поезії циклу Агатангел Кримський розмірковує про кохання, прагне його усвідомити та вчиться його приймати в усіх найрізноманітніших проявах. Особливістю архітектоніки поетичного циклу є також включення до нього не лише першотворів, а й перекладів ліричних перлин європейських митців.

Комплексне прочитання поезій «Нечестивого кохання» крізь призму біографії автора дало змогу додати новий штрих до літературного портрета Агатангела Кримського, а також дозволило стверджувати, що саме автобіографізм мав безпосередній та вагомий вплив на архітектоніку циклу.

Ключові слова: Агатангел Кримський, «Нечестиве кохання», «Пальмове гілля», автобіографізм, архітектоніка, приватний епістолярій.

For a long time, lyric poetry by Agatangel Yukhimovych Krymskyi who is famous Ukrainian orientalist did not receive due attention from domestic literary experts and critics. Later on, already in the second half of the 20th century interpretation of his lyric poetry through the prism of psychologism, modernism and the literary canons of the *fin de siècle* era became popular. However, Agatangel Krymskyi's multifaceted personality gave rise to the need for a comprehensive study of his lyrics, which led to the creation of the given work. The object of this scientific research is the lyrical cycle «Unholy Love» from the poetry collection «Palm Branch». Agatangel Krymskyi's private epistolary during his scientific trip to Beirut (1896–1898) serves as a source of autobiographical information that makes setting an idea of his lifepath and synchronous trace of the correlation between his epistolary and lyrical diary possible.

The architectonic structure of the poetic cycle «Unholy Love» is directly related to the biography of Agatangel Krymskyi. The poet himself classified the literary form of the cycle as «excerpts from the lyrical novel of one poor degenerate», which makes the recipient to study the poetry of the cycle comprehensively in different aspects: to investigate the plot line, to determine the state of the lyrical hero, to study the figurative

system of the poetic cycle as well as to analyze of the intentions, psychologism and meanings that the author invested in his lyrical works. It is possible to discover the author himself in the image of a professor (a lyrical hero of the cycle) throughout all the three books of the «Unholy Love» as the author revealed his own soul and universe of his spirit to his readers. From the first to the last poetry of the cycle Agatangel Krymskyi reflects on love, intends to realize it and learns to accept it in all its various manifestations. One of the specific features of the architectonic structure of the poetic cycle is inclusion both original works and translations of European artists' lyrical gems.

A comprehensive reading of «Unholy Love» cycle through the prism of the author's biography made it possible to add a new touch to the literary portrait of Agatangel Krymskyi as well as to assert that his autobiography had a direct and significant influence on the architectonic structure of the cycle.

Key words: Agatangel Krymskyi, «Unholy Love», «Palm Branch», autobiography, architectonics, private epistolary.

Постановка проблеми. Широкому загальному Агатангел Юхимович Кримський відомий як український вчений-сходознавець зі світовим ім'ям. Його лірика та проза є менш чисельними і менш відомими, ніж наукові праці, проте заслуговують ретельної дослідницької уваги. Лірика А. Кримського представлена єдиною поетичною збіркою «Пальмове гілля» – яскравим доказом того, як щиро орієнталіст любив Близький Схід. Крім того, цикл «Нечестиве кохання» зі згаданої збірки спростовує твердження окремих освітян, які вважають, що життя Агатангела Кримського було присвячено лише науці. З огляду на сказане, цикл «Нечестиве кохання» демонструє зовсім іншого митця: закоханого, розгубленого, знервованого, мудрого аскета, який відшуковує душевний спокій у ліванських горах.

Хоча цикл «Нечестиве кохання» завершується приміткою про те, що його укладання закінчено у Ставрополі (Кавказ) у квітні 1900 року, у вступній частині А. Кримський чітко окреслює перед своїми майбутніми читачами хронотоп літературного твору: «*Не раз було: у Сирії далекій*». Водночас ліричне обрамлення (пролог) циклу з присвятою Вс. Міллерові одразу дає «шифр» для декодування неврастенічної тональності поезій, а також дозволяє реципієнтові осягнути творчий замисел митця крізь призму його приватного епістолярію: «*Здобуду я твій лист, – і серце задрижить, / Затуманію весь, мов турок коло Мекки, / І нервная рука конверт розтерebить*» [1, с. 21].

Аналіз приватного епістолярію Агатангела Кримського бейрутського періоду (йдеться передусім про його листи до брата Сіми, батька Юхима Степановича та сестри Марії) проливає світло на біографію письменника та науковця, оскільки, за його власним визначенням, листування він вів у формі щоденників. Листи орієнталіста слугують дороговказом для розгадки суті «нечестивого кохання», засобом розуміння стану ліричного героя та підказкою, що частково розкриває особистість ліричної героїні. Останнє, з огляду на багатогранність, таємничість та аскетизм особистості Агатангела Кримського, є джерелом постійної полеміки серед дослідників його життя та творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позиції вітчизняних науковців щодо цього питання є досить неоднозначними. Літературознавиця Соломія Павличко у праці «Націоналізм. Сексуалізм. Орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського» припускає, що об'єктом кохання «професора» (ліричного героя циклу) цілком може виявитися чоловік, що, на її думку, пояснює «звідки взяли самозвинувачення поета в аморальності, протиприродності, психопатії, *дегенератстві*, звідки абсолютна неможливість розв'язати своє почуття за винятком одного – сублімувати його, перетворити на творчу енергію, поезію, наукові тексти» [2, с. 74]. М. Візир, упорядник бейрутського епістолярію митця, стверджує, що елегічні поезії періоду перебування у Бейруті описують душевну боротьбу А. Кримського з почуттями до М. О. Каменської, водночас він зазначає, що «нечестивим» слід вважати захоплення сходознавця дружиною свого рідного брата Марією [3, с. 79]. Таку ж думку поділяє і письменник В. Шкляр, припускаючи, що у власній ліричній творчості та приватному епістолярії «Агатангел Юхимович, уті-

каючи від марнот цього світу, знаючи його нездорову цікавість до особистого життя відомих людей, свідомо розставив у своєму архіві оманливі прапорці» [4, с. 19].

Згодом, за декілька років після першої публікації циклу «Нечестиве кохання», А. Кримський у листі до Б. Грінченка визнав, що «нечестивим» він вважав кохання до дружини брата Юхима – Марії Орчинської [5, с. 355]. Втім для вивчення особливостей архітектонічної будови циклу звернемося до епістолярію письменника, що дозволяє синхронно дослідити біографію письменника саме у тій формі, в якій він пропонував її вивчати, та первинних інтенцій автора, оскільки саме вони мали безпосередній вплив на загальний настрій циклу, його образну систему, особливості поетики тощо.

У приватному епістолярії Агатангела Кримського періоду наукового відрядження вченого на Схід значно переважають його листи саме до брата Сіми. Якщо листи, призначені сестрі Марії та батькові Юхиму Степановичу носять більш формальний (подекуди – організаційний характер), у кореспонденціях до Юхима Кримського адресант широко ділився найдрібнішими деталями свого повсякденного життя, емоціями, переживаннями та думками.

Брат Сіма – єдиний з родини сходознавець, хто у листуванні мав нагоду познайомитись із Марією Каменською. Це знайомство Агатангел Кримський намагався перенести й у реальну площину, коли просив М. О. Каменську відвідати брата у Москві, а Юхима – прийняти жінку. В. Шкляр стверджує, що ті листи до брата, які містять епізоди, пов'язані з Каменською, скидаються на відволікальні маневри [4, с. 20]. Однак, за волею Агатангела Кримського, вони стали частиною його біографії і саме вони є наскрізним елементом побудови циклу «Нечестиве кохання».

За визначенням А. Волкова, архітектонікою слід вважати естетичний план побудови художнього твору: взаєморозташування його частин, їх ритм, взаємозалежність, взаємозумовленість, взаємозв'язок, супідрядність, що засадничо спричиняє єдність твору як цілого [6, с. 47]. «Нечестиве кохання» Агатангела Кримського є новаторською збіркою з яскраво вираженими рисами літератури помежів'я XIX–XX століть, але непритаманними їй образами та специфічною архітектонічною будовою.

Оглядово архітектоніку циклу «Нечестиве кохання» проаналізувала Соломія Павличко, зазначаючи, що збірка «"Пальмове гілля", особливо цикл "Нечестиве кохання", не видається еkleктичним з погляду стилю. Цілісності йому надає надзвичайна єдність настрою й самого поетичного наративу» [2, с. 72]. Більш детально на специфіці ритмічних форм в поезіях «Нечестивого кохання» зосередила свою увагу Олена Кицан, яка висловила припущення, що А. Кримський експериментує з метрикою, строфікою, римуванням та довжиною рядка [7, с. 87]. Втім, на нашу думку, набагато глибшого аналізу потребують творчі та естетичні інтенції, а також сенси, які поет вкладав у свою лірику, що і зумовлює мету розвідки – проаналізувати вплив автобіографізму (як елементів автобіографії, так і елементів біографії) Агатангела Кримського на архітектонічну будову поетичного циклу «Нечестиве кохання».

Виклад основного матеріалу. Агатангел Кримський визначає літературну форму циклу «Нечестиве кохання» як «уривки з ліричного роману одного бідолашного дегенерата», і в цьому визначенні вже закодовано декілька розгадок замислу літературного твору та розуміння принципу його архітектонічної побудови. «Нечестивому коханню» як епічному твору притаманна біографічна сюжетна лінія з ліричним вираженням.

Цикл складається із трьох книг, що містять в собі як оригінальні поезії, так і перекладні. Кожна із книг є філософським роздумом Агатангела Кримського щодо категорії «нечестивого кохання», а крізь ліричну призму поетові вдається усвідомити та подолати всі стадії його прийняття. Віршовані твори циклу об'єднані позасюжетним елементом – присвятою другу Всеволодові Міллеру, – в якій сходознавець запропонував ключ до розуміння всього циклу, який вдається осмислити лише після знайомства з усіма поезіями, а також підсумовує результати своїх душевних страждань та поневірянь: найголовнішою для нього залишається віра у правду та науку [1, с. 21].

У книжці першій (поезії I–XIII) історія нечестивого кохання реалізується в епічному та ліричному проявах. За фабулою, стосунки між закоханим професором і жінкою (наполягаємо на саме такому трактуванні), любов до якої суперечить нормам людської моралі, і, якоюсь мірою, законам природи, проходять складний шлях. Ліричний герой має сильні почуття, безпосередньо на це вказує сам автор в поезії-присвяті, адже лист, з моменту отримання якого ми стаємо свідками шаленого нечестивого нерозділеного кохання, і у фізичному, і в емоційному проявах стає каталізатором, що в експресивній формі дає поштовх прихованим бажанням вийти із забуття.

Далі історія цього кохання розвивається непропорційно: ліричний герой упродовж I–XI поезій першої книжки плекає своє похливе спочатку і всеохоплююче, болюче згодом почуття, аналізує всі його втілення, встановлює і знищує кордони його існування, а лірична героїня лиш у XII частині розуміє справжню природу нечестивого кохання професора, до якого відчувала лиш шанобу. XIII вірш – це розв'язка любовної сюжетної лінії – на палке освідчення жінка відповіла «мовчазливою зневагою» і відходом. Тож реального, фізичного прояву це кохання не мало, воно існувало в думках та уяві ліричного героя і втілювалося в розмовах, внутрішніх монологів, сповіді, самоаналізі, а також контрастувало з розмовами, де не присутній об'єкт пристрасті.

Книжка перша з ліричного роману «Нечестиве кохання» відображає автобіографічні деталі, підтвердження яким розсіпані на сторінках приватних кореспонденцій Агатангела Кримського. Майже одразу по прибутті до Бейрута орієнталіст повідомляє, що познайомився з декількома вчительками дівочого училища «Бакурет ель-іхсан», серед них, безумовно, була і М. О. Каменська. Неодноразово компанію в піших прогулянках містом сходознавцю складали викладачки училища, тому об'єктом полеміки й частих розмов Агатангела Кримського та Марії Каменської став сам Бейрут. Адресант констатував, що за естетичні враження, які йому приносить Бейрут, він готовий пробачити місту і ревматизм, і погану їжу, і навіть огидних бейрутинців [3, с. 44]. Марія Олексіївна ж ненавиділа місто, не отримувала насолоди від його пейзажів, сварилася на пальми через їхню непрактичність та називала Сирію країною «пальм, кактуса та хубзу» [3, с. 47]. Можливо, саме діаметральна протилежність поглядів Кримського та Каменської викликає у автора логічне бажання боротися з почуттями, оскільки герої ліричного роману, як і їх прототипи, мислять абсолютно різними категоріями. Втім, у реальному житті факт освідчення, точніше пропозиції шлюбу таки відбувся: під третій сигнал пароплаву, коли він уже практично відчаливав, Агатангел Кримський все ж вирішив поцікавитися у Каменської, чи не хоче вона стати його дружиною. Марія Олексіївна «стояла на палубі пароплаву та дивилася» (тут і далі цитування епістолярію подається в авторському перекладі) [3, с. 69]. Саме цей епізод біографії письменника став розв'язкою першої книжки «Нечестивого кохання»: «Не забуду я ніколи / Довгий жаж, / Що у тебе засвітився / Ув очах. / Не забуду благородний / Гордий вид. Мовчазливую зневагу / І одхід» [1, с. 27]. В рядках поезії VIII також чітко простежуються образи реальних знайомих Агатангела Кримського та життєвий епізод, детально описаний ним у одному із листів до брата Сіми у грудні 1896 року – автор поезії розсварився зі своїми друзями князем і княгинею Гагарініми саме через те, що почав вступатися перед ними за М. О. Каменську [3, с. 68]. Княгиня Гагаріна в той вечір розмовляла з ним французькою мовою, звідки у вірші з'явилися наступні рядки: «Я пішов до тих знайомих... / Не застав тебе я там – / І здивився в розмовах / З паном дому і з *madame*» [1, с. 24]. Детальне зіставлення поезії XI з епістолярним щоденником автора наштовхує на думку, що певні елементи побуту Агатангела Кримського перетворилися у метафори його лірики. У рядках «Притулив я лоб до шибки, / Задивився в темний шлях. / Хлюпав дощ, а тихе світло / Меркотило в ліхтарях. / То життя мого *каганчик!* / Догорає, мабуть, вік. / Гасне розум, гаснуть сили, / Гасне цілий чоловік...» [1, с. 26] чітко простежується паралель із листом до Юхима Кримського від 24 грудня 1896 року, де адресант скаржить, що дощ іде без перестанку вже п'ять днів, а через 35 днів та ночей настане всес-

вітній потоп; зі стелі у його кімнаті тече вода і він вимушений рятувати її, підставляючи під воду різні посудини [3, с. 84]. Ліричний герой спустошений від безсилля перед стихією, таким же безсилим він відчувається і від свого кохання.

Отже, паралельне прочитання першої книжки «Нечестивого кохання» та приватної кореспонденції Агатангела Кримського розставляє на свої місця художній замисел побудови першої частини циклу : він повністю віддзеркалює всю палітру та драматизм відчуттів ліричного героя, містить сюжетні та позасюжетні елементи, властиві ліро-епічному твору. Драматизм поетичного циклу простежується відразу в двох площинах: історії романтичних стосунків, що має реальних прототипів, та внутрішній трагедії нерозділеного кохання головного героя. Архітектоніка першої книжки логічно епізод за епізодом фіксує ключові орієнтири динамічного розвитку почуттів ліричного героя, зберігаючи при цьому інтригу таємничого образу ліричної героїні.

У другій книжці (поезії XVI–XXV) наратор емоційно рефлексує з приводу пережитої любовної трагедії. XIV вірш (початок цього поетичного блоку) має чітку вказівку на необхідний для усвідомлення й прийняття особистої драми час – пів року. Закоханий персонаж циклу приречений таїти свій розпач глибоко в душі, свідомо відгородившись від соціуму, обравши роль самотника, бо люди «чистую любов, що дух заповонила, / Огидною розпустою назвуть» [1, с. 27]. Тут і вирішується найвагоміше питання самооцінки: «Чи я дегенерат, чи просто чоловік?». Ні розум, ні наука не можуть дати відповіді закоханому, бо потреба добитися взаємності стає нав'язливою, герой вдовольняється найменшими проявами симпатії – «слухати тиху розмовоньку», але все ж мріє почути заповітне слово «люблю».

Друга книжка вражає значною кількістю стильових прийомів: алюзії на гучні й полемічні ліричні твори («Зів'яле листя» Іван Франка, лірика Генріха Гейне тощо), використання арабських фольклорних традицій, переспіви мотивів, що відгукуються у зболеній душі героя, збагачують палітру емоційного впливу на читача. Але найцікавішим видається використання численних пісень, бо всі вони про любов, хоч і вкладені в уста настільки різних персонажів (дівчина, гірняк, соловейко тощо), що думки про кохання узагальнюються, філософськи переосмислюються, долають кордони та соціальні обмеження. І скрізь автор знаходить відгук на головне своє бачення «нечестивого кохання» – чим глибша безнадійність, тим міцніша й хворобливіша любов.

Поезії другої книжки є здебільшого саморефлексіями Агатангела Кримського у період, коли він, рятуючись від літньої спеки в Бейруті, виїхав до ліванського гірського поселення Шуейр. В одному із листів до сестри Марії (від 16 жовтня 1897 року) автор констатував, що йому просто вिति хочеться від того, що замість товариства жителів гір, йому знову доведеться мати справу із лицемірними бейрутянами-торговцями [3, с. 246]. Саме тому пісню, що линула з уст гірняка у поезії XVII, лірик наповнив тугою та нудьгою, переосмисленням кохання до далекої царівни крізь призму елементів арабського фольклору – її образ репрезентується зоонімом «газелька» (символ найбільшої краси в арабських країнах). Оповідач сам підводить підсумок такій формі поетичної рефлексії – це навіть графічно відображено у книжці – розмірковувати та озвучувати його власні думки дозволено лише гірнякові, сам автор, якби «своє кохання щиро вилив із душі, / То б почув: “Дегенерате! Замовчи і не гріши!”» [1, с. 30].

У поезіях XVIII та XIX митець розмірковує про кохання в цілому. Центр уваги цих двох віршів зміщується на втілення кохання ідеального і далекого, а також реального, приземленого, та водночас надійного. У поезії XVIII дівчина описує ідеальний образ свого *милого парня*, прекрасного, але недосяжного, а, можливо, і неіснуючого. Вже у наступному вірші ця ж дівчина, за визначенням самого поета, уже співає веселу пісню, в якій перед нею постає реальний герой – парубок, що цілком реально та фізично готовий про неї турбуватися. На такому контрасті простежуються вагання й душевні поневіряння автора. Саме у гірському Шуейрі Агатангел Кримський написав декілька листів особисто Марії Фернандинівні Кримській (Орчинській), хоча

зазвичай він обмежувався привітаннями через брата. Тому видається ймовірним, що поезії XVIII та XIX віддзеркалюють роздуми адресанта над тим, як прийняти власне кохання, та допомагають йому провести чітку межу між високою любов'ю до ідеалу – Марії Орчинської та приземленим, але практичним вибором Марії Каменської як супутниці по життю.

Друга книжка складається здебільшого з оригінальних поезій автора, втім вірш XXIV – «Надвечір» є перекладом «Пісні подорожнього» німецького поета Ф. Рюккерта. Попри те, що ця поезія сприймається більше як позасюжетний елемент книжки, автор органічно вводить її до архітектонічної побудови твору завдяки заголовку. Загалом, поява цього перекладу у другій книжці видається більш ніж логічною, оскільки словами Рюккерта в перекладі Кримського говорить сам Кримський: «Вранці подорожжя – / То одна з утіх. / Та надвечір – краще / Вдома, у своїх» [1, с. 35]. Приватне листування А. Кримського яскраво відтворює бурхливе бейрутське життя адресанта, але найбільший спокій та душевну рівновагу він знаходить у можливості розділити свої спогади зі своєю родиною. Досить часто, задивляючись навіть на доволі екзотичні речі, сходознавець згадує дім: Бейрут нагадує йому Одесу, Ліван – Україну тощо.

Поезії XVI–XXV перегукуються із приватним епістолярієм, а відтак автобіографією Агатангела Кримського і в частині, що стосується образів-символів та художнього сприйняття навколишнього світу. У листі до Юхима Кримського від 27 грудня 1896 року письменник зазначає: «На мене місцева природа справляє таке привабливе враження, що я одразу забуваю тисячі неприємностей» [3, с. 70]. Саме тому однією з найбільш очевидних рис книжки є ототожнення стану ліричного героя з природою навколо, тож стильовий прийом паралелізму є пріоритетним для поезій другої книжки циклу «Нечестиве кохання». З епістолярію довідуємося про причину цього явища, оскільки часто у вихідні від занять арабською мовою дні (це завжди була неділя) Агатангел Кримський вирушав милуватися бустанами Бейруту, підіймався на пагорби та насолоджувався пейзажами, що відкривали йому панораму на море та Ліванські гори. З переїздом у Шуейр насолоджуватися ліванською природою поету стало ще легше, оскільки для цього йому навіть не потрібно було далеко йти – він підіймався на дахи будинків і звідти вже розкривався неймовірний ландшафт.

Особливо цікавим видається дослідити зміну мотивів кохання та стану ліричного героя на фоні природних циклічних часових рамок. Так, поезія XVI є вступною частиною до другої книжки, вона чітко окреслює проблематику подальших ліричних роздумів митця. XV–XXV вірші ідентифікують переливи настрою ліричного героя під впливом сонця чи місяця, і реципієнт чітко спостерігає розвиток палітри його почуттів паралельно зі зміною часу впродовж доби: XV – опівночі, XVI – «глуха ніч», XVII – переддосвітня година, XVIII – світанок, XIX – ранок, XX – день, XXI – вечір, XXII – «заколисна пора», XXIII – «солов'їна ніч», XXIV – надвечір, XXV – ніч.

Якщо в поезіях другої книжки проаналізувати частоту появи темного періоду доби, можна побачити, що ніч і вечір чисельно переважають (XV, XVI, XVII, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV), що є теж певним свідченням біографізму. Скажімо, у листі до батька від 17 січня 1897 року А. Кримський зазначив: «Ніч – дуже тепла, я віддаю перевагу їй, а не дню. Троянди, фіалки, жасміни, кущі-лампозвіти (датури) і т. п. квіти, якими тут сповнені сади, наповнюють запахом все повітря» [1, с. 95] Особливо місячні ночі зачаровували митця у Шуейрі, споглядати на гори при сьйві місяця адресант відправлявся регулярно [3, с. 200].

Крім цього, в автобіографії Агатангела Кримського знаходимо «золотий ключ» до розуміння циклічності побудови книжки, адже простежується відповідна паралель: ніч – день – ніч II Бейрут – Шуейр – Бейрут. У листі до брата Юхима від 25 листопада 1896 року Агатангел Кримський пише: «Я працюю дуже багато. Але ніколи я від своєї роботи не втомлююся так, як тепер втомився від цих місцевих інтриг. “Інтриг” – слово справжнє, оскільки всі останні події по суті є інтригами. Важкість на душі наступила гнітюча. Хочеться куди-небудь вирватися із Бейрута подалі: в гори, в Ліван, в Сахару, на решті quand t'ête» [3, с. 59]. Так посту-

пово бейрутська ніч переміщується в Шуейр та синхронізується зі світанками, ранками та денним сонячним сяйвом невеликого гірського поселення. Поезії XI, XII, XIII, XIV, XV, що завершують книжку, сповнені символами, які розгортаються на нічному полотні. Водночас вони поступово втрачають натяки на гірську природу Шуейру, акцент знову зміщується на депресивні та невротичні настрої наратора. У листі до сестри Марії від 16 жовтня 1897 року Кримський зауважив, що *«тогано в селі і по тій причині, що сонце почало рано заходити»* [3, с. 246]. Отже, зв'язок настрою ліричного героя та стану природи й періоду доби, що його віддзеркалюють поезії циклу, справді має місце.

Третя книжка «Нечестивого кохання» є найменшою, вона складається з п'яти поезій, лише дві з яких є авторськими. На нашу думку, така кількісна зміна у структурі книжки пов'язана передусім з тим, що змінюється її ідейне наповнення. Якщо перші дві книжки поезій були саморефлексією автора, зображали його поневіряння та пошук істини, то третя книжка є узагальненням, результатом цього пошуку.

Ліричний герой врешті решт розуміє, що він готовий прийняти своє кохання таким, яким воно є. У третій книзі відсутні рефлексія на тему нечестивості, роздуми про свою сутність та необхідність щось робити із власними почуттями. Натомість вона нагадує таке собі *intermezzo* поета, який в улюблених ліванських горах нарешті досягає внутрішньої гармонії. Надарма у листі до брата Юхима від 19/31 грудня 1896 року Агатангел Кримський зазначив: *«Я не можу тобі пояснити те почуття, яке постійно захоплює мене при виді природи, але скажу тільки, що це почуття неймовірне. ... Природа ця не наводить на мене мрійливість, а навпаки, породжує таку незвичайну душевну рівновагу, таку безпристрасність, що для мрійливості і місця не лишається»* [3, с. 78].

Під час перебування в горах він не спілкується із надокучливими людьми, займається близькими його серцю справами, відшуковує душевний спокій, який дозволяє йому пізнати себе та свої істинні бажання. Оригінальні XXVI та XXVII поезії автора узагальнюють його рішучість прийняти своє кохання у будь-якій його формі: *«Така – моя любов : горить собі тихенько / I, не палаючи, пропалює всю грудь»* [1, с. 37].

Певним маніфестом позиції Агатангела Кримського є поезія XXVIII – його переклад вірша «Der Asra» Генріха Гейне. «Озрієць» не дарма включений до третьої книжки, адже ця поезія оспівує кохання заради кохання. Сам сходознавець у примітці до перекладу зауважив, що плем'я бану-озра уславлене саме завдяки своєму щирому кохання. Інший орієталіст українського походження – Я. Стеткевич – підкреслив, що образ озрійського *причинного* (передусім йдеться про близькосхідного Ромео – Меджнуна), безумовно, є одним із джерел натхнення Агатангела Юхимовича для написання всього циклу «Нечестиве кохання» [2, с. 72].

Водночас, поезія «Озрієць» є першою з перекладних віршів третьої книжки, в якій з'являється образ далекої царівни. Далі цей образ підхоплює XXX переспів Ростана, в якому пояснюється і суть, і причини, що спонукають поета бути закоханим у образ далекої царівни: *«Не можу я й зрйти, а буду любити / Царівну далеку. / Бо се – щось високе, бо се – щось глибоке: / Любить, хоч не люблять вас рівно, – Над всякую міру кохаю я щиро / Далекую царівну»* [1, с. 38].

Таким чином, у своїх оригінальних поезіях Агатангел Кримський маніфестує готовність прийняти свою любов. Перекладні поезії, подані у третій книжці, резонують з думками поета й перекладача. Він підсумовує цикл «Нечестиве кохання» словами Ростана: *«Любить без надії... Ховати лиш мрії... / Самісінькі мрії... чи легко? / Не мріяти ж – не жити! Не кину любити / Царівну далеку»* [1, с. 38].

Лише з прочитанням останнього рядка «Нечестивого кохання» зрозумілими стають віра поета в правду та науку, а також один із підзаголовків, який Агатангел Кримський дав циклу: «Сірійські згадки». Його бейрутські пригоди завершуються у травні 1898 року, далі сходознавець повертається до батьківської хати, а після – до роботи на ниві сходознавства у москві. Повсякденна рутинна швидко змусила спогади про страждання та поневіряння відступити на

другий, а то й на третій, план. Натомість в автора збірки «Пальмове гілля» зберігаються приємні згадки про Сирію, її природу та абстрактну любов до далекої і прекрасної царівни, що продовжує жевріти в його серці, надихаючи митця на нові творчі й наукові здобутки.

Висновки. Окрушини біографізму, зокрема автобіографізму, мали вагомий вплив на архітектонічну конструкцію циклу «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. Автобіографія поета, джерелом якої став його приватний епістолярій бейрутського періоду, слугувала головною композиційною складовою сюжетних перипетій ліричного циклу, пропонувала «золотий ключ» до розуміння авторських інтенцій та розкриття потаємних смислів.

Прочитання поезій циклу суміжно з епістолярієм адресанта дає змогу краще зрозуміти принцип побудови «Нечестивого кохання», простежити його циклічність і пояснити зміну настроїв – alter ego митця. У першій книжці А. Кримський розмірковує про нечестивість кохання, поезії цієї частини пронизані душевними переживаннями ліричного героя, його ваганнями та поневіряннями. Вони поетапно відтворюють ту частину біографії, якою письменник ділився із своїм братом Юхимом. Книжка перша є найбільшою з огляду на чисельність віршів, оскільки у ній ліричний герой поезій – професор – виливає свою душу та веде численні монологи й розмови, в яких вирішує, що робити зі своїми почуттями. Архітектонічною особливістю першої книжки є те, що вона складається лише з оригінальних віршів Агатангела Кримського. У цій частині митець максимально оголив перед своїми реципієнтами власну душу та особистий духовний всесвіт. Ключовою темою другої книжки є дегенератство та роздуми про те, ким же насправді є ліричний герой: природною людиною чи дегенератом? Письменник прагнув розібратися в собі та у своїх почуттях. Головною особливістю цієї частини є поява ліричних відступів (перекладів, пісень), а також проведення паралелей між станом головного героя та станом природи, періодом доби, місцем перебування. Третя книжка є узагальненням досвіду митця, за кількістю поезій вона є набагато скромнішою, ніж дві попередні, і складається як з оригінальних віршів, так і перекладів орієнталіста. Ліричні тексти третьої книжки (першотвори та переклади) є маніфестом кохання заради кохання – без умов, страждань і мети. Ліричний герой приходить до висновку, що він має прийняти своє кохання, якої б форми воно не набувало. У циклі «Нечестиве кохання» є вступний вірш, який не увійшов до жодної з книжок. Саме ця поезія є ключовою до розуміння всього циклу і, хоча за авторським задумом вона є прологом, по-справжньому осягнути її суть вдається лише після прочитання останнього рядка «Нечестивого кохання».

Таким чином, рецепція циклу «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля» А. Кримського крізь призму автобіографічного виміру адресанта дає змогу стверджувати, що саме автобіографізм мав найвагоміший вплив на архітектонічну будову ланцюга поезій, об'єднаних естетично, ідейно, тематично, версифікаційно, евфонічно, зрештою, спільним задумом автора. Крім цього, аналіз біографії та автобіографії Агатангела Кримського у науково-популярній літературі та його приватному епістолярії дав змогу по-новому поглянути на постать письменника, оскільки його ліричний герой постає людиною тонкої душевної організації, митцем, який ставить перед собою власні вічні питання і, врешті рещт, відшуковує на них відповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримський А. Ю. Пальмове гілля : екзотичні поезії / редактор Г. Т. Сингаївська. Київ : «Дніпро», 1971. 371 с.
2. Павличко С. Д. Націоналізм. Сексуалізм. Орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко, 2000. 328 с.
3. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 5. Кн. 2 : Листи з Сирії та Лівану (1896–1898). 335 с.

4. Шкляр В. М. Треба спитати у Бога : новели, есеї, спогади. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2019. 320 с.
5. Кримський А. Ю. Пальмове гілля : екзотичні поезії / редактор Г. Т. Сингаївська. Київ : «Дніпро», 1971. 371 с.
6. Кримський А. Ю. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1941). Т. I. (1890–1917). Київ : Інститут сходознавства ім. А. Кримського Національної академії наук України, 2005. 499 с.
7. Волков А. Р. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
8. Кицан О. В. Ліричний цикл А. Кримського «Нечестиве кохання» в контексті модерної поетики. *Волинь філологічна: текст і контекст*, № 33. 2022. С. 75–89.